



آشنایی با ساختار
و محتوای کتاب فارسی
پایه سوم ابتدایی



مهارت‌های خوانداری و نوشتاری

دکتر فریدون اکبری شلدرهای

کتاب فارسی پایه سوم بر بنیاد رویکرد عام «برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، بر شکوفایی فطرت الهی استوار است و با توجه به عناصر پنج‌گانه‌ی علم، تفکر، ایمان، اخلاق و عمل و جلوه‌های آن در چهار پهنه‌ی خود، خلق، خلقت و خالق و نیز بر پایه‌ی چارچوب «برنامه‌ی درسی فارسی دوره‌ی ابتدایی»، سازمان‌دهی و تألیف شده است. بدان سان که گفته شد، رویکرد عام تدوین، انتخاب، سازمان‌دهی محتوا و تألیف کتاب، شکوفایی فطرت با تکیه بر نگرش فرهنگی تربیتی است و رویکرد خاص برنامه‌ی زبان‌آموزی بر آموزش مهارت‌های زبانی و فرازبانی یا مهارت‌آموزی استوار است. از این رو هم‌زمان به دو پهنه‌ی مهارت‌های خوانداری و مهارت‌های نوشتاری و نیز مهارت‌های فرازبانی (تفکر، نقد و تحلیل) پرداخته است. کتاب فارسی مهارت‌های خوانداری به قلمرو شفاف‌ی زبان و به بیان دیگر به قلمرو دریافتی یا ادراکی زبان پیوند می‌یابد؛ بنابراین لازم است در فرایند یاددهی-یادگیری، عناصر و ریزمهارت‌های خوانداری (دیدن و گوش دادن انتقادی، بهره‌گیری از دیگر حواس ظاهری در پرورش ذهن و زبان، رعایت آهنگ، لحن کلام، تکیه، مکث و درنگ در خوانش متن و تقویت درک خوانداری) آموزش داده شوند تا زبان‌آموز را پس از درک و دریافت درست، به تفکر در لایه‌های زیرین متن درس، رهنمون سازند. کتاب مهارت‌های نوشتاری به قلمرو نمادهای خطی و نوشتاری زبان و به دیگر سخن، به پهنه‌ی مهارت‌های تولید مکتوب زبان می‌پردازد، یعنی در کتاب مهارت‌های خوانداری فارسی، زبان‌آموز، اطلاعات و معارف را از طریق متن درس‌ها و آموزه‌ها دریافت می‌کند و این کار، سبب پرورش ذهن و زبان، گسترش دامنه‌ی واژگان و تقویت توانایی تفکر و تحلیل دانش‌آموز می‌شود. افزون بر این، در تدوین کتاب مهارت‌های نوشتاری، به موضوع نگارش با رعایت سیر تدریجی و مرحله‌ای توجه کافی شده است.

مهارت چیست؟

مهارت در فرهنگ‌ها به معنی زیرکی و رسایی در کار و استادی و زبردستی است. مهارت یک قابلیت یادگیری است یا به زبانی دیگر استعداد انجام دادن یا پیش‌بینی نتایج یا حداقل صرف زمان و قواست. مهارت یعنی انجام دادن کاری با تسلط، سرعت و بدون خطا و در نتیجه‌ی علاقه‌مندی و تفکر دست می‌دهد که معمولاً با موفقیت نیز همراه است. مهارت می‌تواند هر کاری را شامل شود.

مهارت‌های زندگی، مهارت‌های کاری، مهارت‌های ارتباطی.

برای مثال در حوزه‌ی کاری، بعضی از مهارت‌های عمومی می‌توانند شامل مدیریت زمان، کار گروهی، رهبری و خودجوشی باشند. در حالی که مهارت‌های حوزه‌ی تخصصی می‌توانند فقط برای بعضی از مشاغل به کار روند. مهارت اغلب وابسته به متغیرهای زیادی است.

مهارت می‌تواند مهارت آموزشی باشد؛

خواندن، منطقی، نقد و انتقاد

مهارت می‌تواند ارتباطی باشد؛

گوش دادن، صحبت کردن، ارتباطات غیرکلامی، سواد خواندن و نوشتن

مهارت می‌تواند فیزیکی باشد،

راه رفتن، هنرها، ورزش، مهارت‌های نیروی کار، مهارت‌های نوآموزی



اهداف برنامه‌ریزی درسی

• نگرش مثبت به مشارکت در جمع و همکاری با گروه؛

اهداف برنامه‌ی درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی در پایه‌ی

سوم ابتدایی بر بنیان «برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی

ایران» در پنج عنصر تنظیم شده است:

۳. علم

• گسترش آشنایی با موضوع‌ها و مفاهیم اعتقادی، ملی،

فرهنگی-تربیتی، هنری، اجتماعی، علمی؛

• شناخت نشانه‌ها و معانی مناسب؛

• تعمیق آشنایی با ساختار زبان فارسی معیار؛

• آشنایی با ساختار نظم و نثر و نمونه‌های آن؛

• آشنایی با انواع پارهمهارت‌های نگارشی؛

• آشنایی مختصر با جلوه‌های هنری زبان؛

• آشنایی با شیوه‌های خواندن و نوشتن؛

• آشنایی با شیوه‌های تفکر و پژوهش؛

• آشنایی با شیوه‌های نگاه کردن، گوش دادن، سخن گفتن،

خواندن و نوشتن؛

• شناخت علائم صوری انسجام گزاره‌های متن؛

• شناخت برخی از چهره‌های علمی؛

• آشنایی با اهمیت مطالعه و کتاب‌خوانی.

۱. تفکر و تعقل

• تشخیص تضادها، شباهت‌ها و تفاوت‌های واژه‌ها؛

• استدلال منطقی با منسجم سخن گفتن و منسجم نوشتن؛

• استدلال منطقی با درک انسجام پیام شنیداری و خوانداری؛

• نظم فکری و درست‌اندیشیدن با ارائه‌ی طبقه‌بندی مفاهیم بر

مبنای فرایندهای علمی و منطقی؛

• قدرت تحلیل نوشته‌ها و گفته‌ها با استفاده از روش قضاوت

عملکرد؛

• قدرت تخیل خلاقانه با استفاده از روش بدیعه‌پردازی؛

• قدرت تمیز و تشخیص پدیده‌های دیداری و شنیداری؛

۲. ایمان، باور و علائق

• نگرش مثبت به مسائل اعتقادی، فرهنگی تربیتی، ملی و

هنری و اجتماعی؛

• ارج‌گذاری به احساسات و عواطف و افکار دیگران؛

• بیان مناسب و مؤثر احساسات، عواطف و افکار خود؛

• باور به جلوه‌های ارزشی انقلاب اسلامی؛

• علاقه به مطالعه‌ی نوشته‌ها و قصه‌های ساده و مناسب؛

• علاقه به جنبه‌های زیبایی سخن در گفتار و نوشتار؛

۴. اخلاق

• پایبندی به آموزه‌های دینی و ارزشی در مهارت‌های زبانی؛

• پایبندی به آموزه‌های دینی و ارزشی در رفتارهای اجتماعی؛

• توجه به ارزش‌های اخلاقی؛

• رعایت الگوی اخلاقی بزرگان دین.

۵. عمل

- توانایی تبدیل شنیده‌ها، دیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته؛
- توانایی خوانا و زیبانویسی.

مهارت خوب نگاه کردن (مشاهده)

- تشخیص و تمیز نمادهای خطی و دیداری زبان؛
- تمرکز و افزایش دقت بصری؛
- افزایش قدرت استنتاج بصری؛
- توجه به انواع نگاه کردن در روابط اجتماعی؛
- درک پیام دیداری؛
- نگاه نقادانه نسبت به دیده‌ها.

رویکرد خاص برنامه‌ی درسی فارسی مهارت آموزی

زمانی که دانش‌آموز فارسی‌زبان در هفت‌سالگی وارد مدرسه می‌شود، می‌تواند از زبان فارسی برای انتقال و درک پیام استفاده کند؛ بنابراین به‌نظر می‌رسد دو مهارت سخن گفتن و گوش دادن را می‌داند. بدیهی است به این ترتیب دو مهارت خواندن و نوشتن است که برجسته می‌شود و به‌عنوان نیاز واقعی در آموزش شناخته خواهد شد. در این هنگام آموزش آغاز می‌شود و زمانی که زبان‌آموز بتواند متنی را درست و روان با صدای بلند بخواند و املائی بدون غلطی هم ارائه دهد، به‌نظر می‌آید هدف حاصل شده و دانش‌آموز دو مهارت دیگر را نیز آموخته است. بر پایه‌ی برنامه‌ی درسی فارسی، آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی، هدف اصلی آموزش است. در کتاب فارسی سوم ابتدایی به آموزش سطوح پیشرفته‌ی چهار مهارت اصلی زبان پرداخته شده است.

مهارت گوش دادن

- حساسیت شنیداری نسبت به پاره‌مهارت‌های آوایی زبان فارسی (تکیه، مکث، زیر و بمی، کشش آوایی)؛
- درک درست بافت هجایی واژگان زبان فارسی؛
- تشخیص ساخت واژه‌های زبان فارسی؛
- تسلط در خوب شنیدن و به یاد سپردن رئوس مطالب اظهار شده؛
- درک پیام اصلی و فرعی متن شنیداری اعم از قصه، خاطره و مانند آن؛
- تمرکز بر قصه‌ها و بازگویی آن‌ها.

مهارت خواندن

خواندن یکی از مهم‌ترین مهارت‌های زبانی است که در دوره‌ی ابتدایی به‌طور خاص به آن توجه می‌شود. اولین سطح خواندن، روخوانی است. روخوانی نیز خود سطوحی دارد که گام اول آن خواندن درست و روان یک متن است. گام بعدی روخوانی، رعایت لحن و آهنگ متن با توجه به شرایط موجود و متناسب با فضای حاکم بر متن است. در کلاس‌های درس معمولاً به روخوانی صحیح متن پرداخته می‌شود، اما توجه به لحن و آهنگ آن مغفول مانده است. این در حالی است که خواندن زیبا مانند دمیدن روح بر پیکره‌ی بی‌جان متن است. در صورتی که متن با لحن مناسب خوانده نشود، زنده نیست و برای دانش‌آموزان جذابی نخواهد داشت.

مهارت سخن گفتن

- توجه به پاره‌مهارت‌های آوایی زبان فارسی؛
- رعایت زبان فارسی معیار؛
- شرکت فعال در بحث‌ها و گفت‌وگوها؛
- انسجام و انتظام در رساندن پیام؛
- تمرکز بر نکات اصلی در انتقال پیام.

مهارت خواندن

توانایی خواندن متن متناسب با محتوای آن؛
خواندن نثر و شعر با لحن و آهنگ مناسب؛
توانایی مرور اجزای متن برای درک مقدماتی؛
توانایی مطالعه‌ی پیمایشی متن برای یادگیری؛
آشنایی با خواندن برای رسیدن به استنباط‌های مستقیم؛
تشخیص نشانه‌های انسجام گزاره‌های متن؛
تمرکز در حین خواندن.

مهارت نوشتن

نوشتن درست نشانه‌ها؛
توسعه‌ی توانایی تبدیل نشانه‌های آوایی و نوشتاری؛
به‌کارگیری نشانه‌های نقطه‌گذاری؛
بندنویسی شامل آشنایی با جمله‌ی موضوع و جملات تقویت‌کننده؛

صحیح می‌خوانند، اما در بازیابی اطلاعات متن و تعبیر و تلیق مطالب، عملکردی ضعیف دارند. پیامد این درک ضعیف متن، در تمام دروس نمود خواهد یافت. دانش‌آموز مسئله‌ی ریاضی را می‌خواند، اما درک نمی‌کند که مسئله از او چه خواسته است، از این رو در حل آن دچار مشکل خواهد شد. وقتی دانش‌آموز نمی‌تواند مطالب مطرح شده در کتاب درسی علوم را درک کند، آن‌ها را حفظ می‌کند؛ بنابراین اندکی پس از امتحان، مطالب حفظ شده را فراموش خواهد کرد. این امر موجب می‌شود که دانش‌آموز از همان دوره‌ی ابتدایی عادت کند که فقط به مهارت کسب دانش، آن هم به صورت سطحی بسنده کند و به مهارت اندیشیدن دست نیابد. از طرفی، زمانی که اندیشیدن و خلاقیت در امر یادگیری نادیده گرفته شود، این فرایند به تدریج خسته‌کننده و کسالت‌آور خواهد شد. در حالی که اگر دانش‌آموزان بتوانند انواع متون را به صورت هدفمند و همراه با درک و آگاهی بخوانند، از کسب دانش فراتر خواهند رفت و یادگیری برای آن‌ها، پویا و لذت‌بخش خواهد شد و به این ترتیب، دانش‌آموزان توانایی استدلال و تولید علم را کسب خواهند کرد. کتاب فارسی سوم برای تقویت توانایی ادراکی زبان‌آموزان، نگاه ویژه‌ای به درک متن دارد. از آنجا که اولین سطح درک خوانداری درک اطلاعات صریح متن است، در دروس ابتدای کتاب، سؤال‌های درک مطلب و درک و دریافت، بر درک اطلاعات صریح متن متمرکز شده است.

مهارت سخن گفتن

توانایی سخن گفتن با مخاطب، عامل مهم در موفقیت افراد به حساب می‌آید. خوب سخن گفتن می‌تواند احترام دیگران را به همراه داشته باشد و ارزش و اعتبار شخص را افزایش دهد. در کتاب فارسی سوم ابتدایی، برای آموزش سخن گفتن و برنامه‌ریزی برای پرورش فن بیان طراحی ویژه‌ای انجام شده است. این کار با فعالیت «نگاه کن و بگو» آغاز می‌شود. تصاویر به‌گونه‌ای انتخاب شده‌اند که به کمک آن‌ها موضوع در ذهن دانش‌آموز طبقه‌بندی شود و منسجم سخن بگوید. هدایت این فرایند با راهنمایی معلم انجام می‌شود. مطلبی که اهمیت دارد، این است که دانش‌آموز در سال دوم به اندازه‌ی کافی در مورد تصاویر خلاقانه صحبت کرده و حالا زمان آن رسیده است تا به سخن او جهت داده شود و از پراکنده‌گویی جلوگیری شود. فعالیت «نگاه کن و بگو» تا درس هشتم ادامه دارد. از درس نهم فعالیت با عنوان «صندلی صمیمیت» جایگزین «نگاه کن و بگو» می‌شود. در این فعالیت، دیگر تصویری وجود ندارد و موضوع فقط به دانش‌آموز داده می‌شود. این فعالیت، سخن گفتن منسجم و مرتبط به موضوع را آموزش می‌دهد، ضمن اینکه تمرینی برای سخن گفتن در مقابل جمع است. گفتنی است که منسجم سخن گفتن پیش‌نیاز منسجم نوشتن است.

مهارت نوشتن

نوشتن یکی از مهارت‌های زبانی است که نویسنده به کمک آن می‌تواند عقاید، باورها، احساسات و تجربه‌های خود را به شکل نوشتاری به مخاطب انتقال دهد. مهارت نوشتن به نویسنده این امکان را می‌دهد تا در مورد مطالبی که می‌خواهد بنویسد، تفکر کند و نوشته‌هایش را تغییر دهد و ویرایش کند. نوشتن سطوحی دارد که اولین سطح آن املاست. املا خود شامل مراحل است که از آن جمله می‌توان به نوشتن درست نشانه‌ها، توانایی تبدیل نشانه‌های آوایی به نوشتاری و توانایی خوانا و زیبانویسی اشاره کرد. کتاب فارسی سوم ابتدایی علاوه بر پرداختن به املا، به دومین سطح نوشتن توجهی ویژه دارد. دومین سطح نوشتن، نگارش و انشاست. آموزش نگارش در پایه‌ی سوم ابتدایی با بندنویسی شروع می‌شود. در کتاب نوشتاری، در صفحه‌ی چهارم هر درس، سلسله مطالبی در خصوص آموزش «بندنویسی» تدوین شده است. آموزش این مهارت با حمایت و هدایت اصولی و منطقی معلمان، بهترین راهبرد در ارتقای بهینه‌ی دانش‌آموزان در انشانویسی است.

مهارت گوش دادن

از آنجا که درک شنیداری مقدم بر درک خوانداری است، لازم است در سه سال اول ابتدایی مورد توجه ویژه قرار گیرد. به همین منظور در کتاب فارسی سوم فعالیت‌هایی در این راستا طراحی شده است که نیاز به نرم‌افزار دارد. فعالیت‌های طراحی شده به‌منظور تمرکز شنیداری و درک پیام اصلی و دقت در جزئیات است. این فعالیت‌ها سبب می‌شود مهارت شنیداری در یک فرایند گام‌به‌گام به دانش‌آموزان آموزش داده شود. این گام‌ها عبارت‌اند از:

گام اول:

دانش‌آموزان با تمرکز کافی به متن شنیداری گوش بسپارند؛

گام دوم:

اطلاعات صریح متن شنیداری را درک کنند.

گام سوم:

سیر رویدادهای متن شنیداری را به‌خاطر بسپارند.

گام چهارم:

اطلاعات متن شنیداری را تلیق کنند.

گام پنجم:

اطلاعات متن شنیداری را تفسیر کنند.